

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Хушматов Намоз Раҳмонович дар мавзун “Таҳлили маъноиву сохтори концепти “одоб” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ пешниҳод шудааст.

Масъалаи таҳқиқи концептҳо дар илми забоншиносии ҷаҳонӣ ба яке аз масъалаҳои актуалӣ табдил ёфта, онҳо дар қисматҳои алоҳидаи забоншиносӣ – забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ) ва фарҳангӣ (лингвофарҳангӣ) бештар мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Мусаллам аст, ки дар забоншиносии тоҷик низ таҳқиқи ин масъала хеле муҳим арзёбӣ шуда, дар ин самт аллақай корҳои зиёди илмӣ ба анҷом расидаанд. Аммо новобаста ба ин ҳанӯз саҳифаҳои ҳолӣ дар ин самт дар забоншиносии тоҷик хеле зиёданд. Аз ҷумла, ба пажӯҳиши вижагиҳои маъноиву сохтори концепти “одоб” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз назари забоншиносии фарҳангӣ таваҷҷуҳи кам зоҳир шуда, доир ба паҳлуҳои гуногуни он таҳқиқоти ангуштшуморе мавҷуданд.

Боиси қайд аст, ки таҳқиқоти зиёди солҳои охир нишон медиҳанд, ки муваффақияти муоширати байнифарҳангӣ натавонанд ба забондонӣ, балки аз донишҷӯи махсусиятҳои фарҳангии гуфтор низ вобастагӣ дорад. Ҷамаи ин омилҳо ба рушди самтҳои навини забоншиносӣ дар доираи таҳқиқоти антропологӣ оварда мерасонад. Дар забоншиносии фарҳангӣ манзараи ҷаҳон бо он ки ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳонфаҳмии инсонро дар ҷомеа ташаккул медиҳад, инчунин вазифаи ташаккул додани ҳувияти аъзои онро бар уҳда дорад, ки ин дар шакли аз тарафи аъзои ҷомеа баҳо додани вазъи муҳит ва имконияти тағйирёбии он дар мавқеи инсон, равободати ӯ нисбат ба олам (табиат, ҳайвонот, нисбат ба худ ва атрофиён), инчунин дар рафтори инсон зоҳир мегардад. Муқоиса намудани ҳамин манзара дар фарҳангҳои халқҳои гуногунзабон вазифаи муҳаққиқон аст, то тавонанд тавассути далелҳои муътамади илмӣ ҷаҳонбинӣ ва ҷаҳонфаҳмии халқҳои гуногунзабонро ошкор намоянд.

Бинобар ин, мавзӯе, ки аз ҷониби унвонҷӯ Хушматов Намоз Раҳмонович таҳти унвони “Таҳлили маъноиву сохтори концепти “одоб” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” интихоб шуда, ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст, хеле саривақтӣ мебошад.

Муаллифи диссертатсия пеши худ мақсад гузоштааст, ки вижагиҳои мушаххасоти маъноиву сохтори концепти «одоб/ politeness» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисиро муайян намуда, дар ин замина умумият ва фарқияти

концептҳои мазкур дар забонҳои мавриди таҳқиқ аз назари муқоисавӣ ва шинохтӣ (когнитивӣ)-ро нишон диҳад.

Барои расидан ба мақсади кори диссертатсионӣ як қатор вазифаҳои муайян ва ҳал карда шудаанд. Аз ҷумла, ошкор намудани хусусиятҳои луғавӣ ва маъноии концепти «одоб/ politeness» дар забонҳои муқоисашаванда; муайян намудани ҷузъҳои умумии концепти «одоб/ politeness», ки мансуб ба фарҳанги забонҳои баррасишаванда мебошанд; омӯختан ва муқоиса кардани майдони маъноии концепти «одоб/ politeness» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ; таҳлили вижагиҳои ифодаи концепти «одоб/ politeness» тавассути формулаҳои одоби гуфтугӯ; асоснок кардани хусусиятҳои этнофарҳангӣ ва сабабҳои ташаккули унсурҳои номувофиқ дар мазмуни концепти «одоб/ politeness»; муайян намудани хусусиятҳои муассирии концепти «одоб/ politeness» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва ғайра (сах. 6-7 диссертатсия).

Боиси қайд аст, ки ба асоси назариву методологии диссертатсия таҳқиқотҳои бунёдии олимони шинохтаи тоҷик ба монанди П. Ҷамшедов, М.Т. Ҷабборова, Нағзибекова М.Б., С. Ҷаматов, Д. Искандарова, Х. Шанбезода, А. Маҳмадназаров, З. Мухторов, Ф. М. Турсунов, С. Қ. Матробиён ва забоншиносони хориҷӣ Н. Ф. Алиференко, Ҷ. Лакофф, М. Ҷонсон, Е.С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, И. А. Стернин, В. Н. Телия, С. Г. Воркачѐв, М. В. Пименова, Е. В. Урисон, В. А. Маслова дигар муҳаққиқон хизмат намудаанд, ки хулосаҳои назариявӣ ва амалии корро тақвият медиҳад.

Навгонии илмии таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар пажӯҳиши махсуси муқоисавии хусусиятҳои милливу фарҳангии концепти «одоб» дар забони тоҷикӣ зимни муқоиса бо ҷузъҳои забониву ғайризабонии муошират дар забони англисӣ зоҳир гардида, вижагиҳои асосии фаҳмиши концепти таҳлилшаванда аз ҷониби намояндагони фарҳангҳои гуногунзабон мавриди назар қарор гирифтааст. Муаллифи диссертатсия бори нахуст зинаҳои омилҳои иҷтимоӣ, аз қабилӣ ҳамшарикон, ҷинс, синну сол, навъи алоқа, фосилаи байни ҳамшарикон, сатҳи забондонӣ, аз ҷумла воқеаҳои таърихӣ, ки таъсири худро ба ташаккули тасвири забонии ҷаҳон дар ин ё он халқият мерасонанд, нишон додааст.

Дар ин замина, аз ҷониби рисоланавис навгонҳои илмии муайян барои ғимояи пешниҳод карда шудааст (сах. 8-9 диссертатсия).

Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, 2 боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 165 саҳифаи хуруфи компютерӣ иборат мебошад.

Дар муқаддима диссертант мубрамияти мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳову мавзуҳои илмӣ, асосҳои назариявӣ ва пойгоҳи таҳқиқот, объект ва предмети таҳқиқот, навгонии илмӣ ва арзиши амалии корро асоснок кардааст. Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро муайян сохта, заминаи сарчашмаро тавсиф намуда, аҳамияти илмӣ, назариявӣ ва амалии таҳқиқотро муайян кардааст.

Дар боби аввал асосҳои назариявии забон ва фарҳанг дар раванди равобити байнифарҳангӣ мавриди омӯзиш қарор дода, таҳлил карда мешаванд. Муаллиф доир ба усулҳои нави таҳқиқи равобити забону фарҳанг дар забоншиносӣ, шинохти концепт дар забоншиносии муосир, сохтори концепт, забону фарҳанг ва тафаккури миллӣ, асосҳои маърифатии омӯзиши робитаи забон ва фарҳанг, шинохти мафҳуми фарҳанг, нақши фарҳанг дар ташаккули тафаккури умумии забониву фарҳангӣ, ташаккули концептҳои миллӣ дар тасвири забонии ҷаҳон ва муошират ҳамчун навъи фаъолияти иҷтимоӣ маълумот додааст.

Дар ин боб, инчунин, дар бораи усулҳои нави таҳқиқи равобити забону фарҳанг дар забоншиносӣ, масъалаҳои умумии равобити забону фарҳанг, шинохти концепт дар забоншиносии муосир, сохтори концепт, забону фарҳанг ва тафаккури миллӣ, асосҳои маърифатии омӯзиши робитаи забон ва фарҳанг, шинохти мафҳуми “фарҳанг” ва таҳқиқи он дар забоншиносии муосир, нақши фарҳанг дар ташаккули тафаккури умумии забониву фарҳангӣ иттилоъ мекунад. Ба ақидаи диссертант роҷеъ ба ташаккули концептҳои миллӣ дар тасвири забонии ҷаҳон ва муошират – навъи фаъолияти иҷтимоӣ назарияҳои мухталиф мавҷуданд, аз ин рӯ, ӯ пеш аз ҳама ба ҳамин масъала тавачҷуҳ намудааст. Муошират, пеш аз ҳама, гунае аз фаъолиятҳои иҷтимоӣ мебошад, зикр мекунад муаллифи диссертатсия.

Дар раванди таҳқиқоти таҳлилӣ, муаллиф шумораи зиёди сарчашмаҳое, ки ба концепт, забон ва фарҳанг дар раванди равобити байнифарҳангӣ вобастагӣ доранд, истифода бурдааст.

Боби дуюм «Таҳлили муқоисавии мазмуни байнифарҳангии концепти «одоб/ politeness» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ном гирифта, он аз панҷ фасл иборат аст. Фасли якум ба муоширати байни фарҳангҳо бахшида шудааст. Ҳангоми омӯзиши ин масъала бештар ба таҳлили муоширати байнифарҳангҳо, инчунин масъалаи истилоҳи «муоширати байнифарҳангӣ» тавачҷуҳ намудааст. Диссертант дар раванди таҳлилҳо далелҳои бисёрро мисол овардааст. Маълум гардидааст, ки ду навъи асосии одоб: мусбат, ки ба ҳамфикрӣ бо ҳамшарикони муошират асос меёбад ва манфӣ, ки дар он байни гӯянда ва шунаванда фосилае мавҷуд

аст, амал мекунад. Ҳамчунин, муаллифи диссертатсия исботи намудааст, ки мавҷудияти мафҳуми «одоб/politeness» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавҷуд будани мафҳуми мазкурро дар тасвирҳои забони ҷаҳони ин халқҳо тасдиқ месозад. Аз ҷумла, калимаҳои махсус, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақол, силсилаҳои муродифӣ ва монанди инҳо дар робита ба мафҳуми «одоб/ politeness» дар мафҳураи соҳибони фарҳангҳои гуногунзабон шаҳодати мавҷудияти ин мафҳум мебошад.

Дар хулоса, ки 16 бандро дар бар мегирад, муаллиф дар ҳамаи самтҳои таҳқиқот ба таври кофӣ муфассал ва равшан натиҷабардорӣ кардааст. Ошкор намудааст, ки фарҳанги гуфтор, меъёрҳои муайяни рафтор, ҳамчун категорияи муҳимми одоб, дар забонҳои мавриди таҳқиқ қарордошта мавқеи асосиро касб мекунад (саҳ. 140-142).

Арзиши назариявии қор бо таҳлил ва баёни назариявии хусусиятҳои умумӣ ва ба худ хоси қолабҳои сохторӣ-маъноӣ, муқоисавӣ ва инъикосшавандаи концепти “одоб” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ алоқаманд мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳамчун маводи шарҳдиҳанда ва илмӣ ҳангоми хониши курсҳои забоншиносии муқоисавӣ, грамматика ва вожашиносӣ, инчунин хусни баён ва услубшиносӣ дар тайёр намудани маводи таълимӣ, луғат ва ғайра ёри расонанд.

Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки дар қатори дастовардҳои илмӣ, дар қор баъзе камбудихо ба назар мерасанд:

1. Дар диссертатсия муаллиф ба шумораи зиёди номгӯи сарчашмаҳои илмӣ доир ба концепт ва робитаи забону фарҳанг ишора кардааст, аммо на ҳамавақт дар меъёри зарурӣ фикру мулоҳизаҳои танқидӣ мегузаронад.

2. Баъзан истилоҳоти хориҷӣ дар қор истифода шудаанд, ки онҳо бевосита дар забони тоҷикӣ муодили худро доранд (масалан, *формула* – шакл, *вариант* – гуна ва монанди инҳо). Хуб мешуд, агар унвонҷӯ аз муодилҳои тоҷикӣ истифода мекард.

3. Дар диссертатсия такрори ақидаҳо мушоҳида карда мешаванд (с. 27, 35, 58).

4. Дар диссертатсия хатоҳои техникӣ, махсусан дар истифода бурдани насаби олимони вучуд доранд, ки бояд ба назар гирифта шаванд.

Дар умум бояд қайд намуд, ки диссертатсия барои таҳқиқотҳои оянда дар қорҷӯбаи забоншиносии муқоисавӣ имкониятҳои навро пешниҳод мекунад. Хуллас, диссертант қори бузург ва душворро ба анҷом расонидааст ва камбудихоҳои ишорашуда арзиши илмӣ таҳқиқотро паст намекунанд.

Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар қорҳои ҷопии интишорёфтаи диссертант инъикос ёфта, онҳо дар маҷлаҳои конференсияҳои сатҳашон гуногун ва маҷаллаҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд.

Диссертант оид ба мавзӯи таҳқиқотӣ 9 мақола ҷоп намудааст, ки 4-тои онҳо дар маҷаллаҳои аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба нашр расонида шудааст.

Автореферати диссертатсияи номзоди Хушматов Намоз Раҳмонович ва мақолаҳои таълифшудаи вай мазмуну муҳтавои таҳқиқотро пурра ифода мекунад. Забони фишурдаи рисола илмӣ, фасех ва дастрас буда, ҳуди рисола ҷавобгӯ ба талабот мебошад.

Хулоса, диссертатсияи Хушматов Намоз Раҳмонович дар мавзӯи «Таҳлили маъноиву сохтори концепти “одоб” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ба талаботҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, пурра ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он барои дарёфт намудани дараҷаи илмии номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 - Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти
кафедраи забоншиносии муқоисавӣ
ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи
байналмилалӣи забонҳои хориҷии Тоҷикистон
ба номи Сотим Улугзода

**Матробиён
Саодатшо Қосимзода**

Нишонӣ: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/2.

Тел.: +992 93 508 71 38

E-mail: s.matrobov@mail.ru

«30» майи соли 2023

Имзои С. Қ. Матробиёнро тасдиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадр ва қорҳои
маҳсуси ДБЗХТ ба номи Сотим Улугзода

**Юсупова Бибиҷон
Ғаниҷоновна**